

Anmeldelser

JØRGEN JENSEN: Danmarks Oldtid. Yngre Jernalder og Vikingetid 400 e.Kr. – 1050 e.Kr. København, Gyldendal, 2004. 640 sider. 499 kr. pr. bind (i subskription: 399 kr, 4 bind: 1596 kr.).

I 4. bind af storværket *Danmarks Oldtid*, der allerede har fået både fortjente anmelderroser og publikumspriser, skal Jørgen Jensen forene den danske oldtid med historien i fremstillingen af yngre jernalder og vikingetid. Som det understreges løbende i bogen, er det i denne periode, at selve Danmark bliver til som rige under en central styring med skabelse af et magtapparat og en samfundsorden, der danner model for den, vi kender i historisk tid. Her er kongemagtens indflydelse, militarisering, opkomsten af en krigerelite, bydannelse og landbrugets udvikling central sammen med indførelsen af kristendommen og en europæisk skriftkultur og en skriftligt overleveret historie. Det er helt overvejende historien om rigets tilblivelse og samlingen under en central politisk, militær og religiøs magt, der fortælles gennem en detaljeret gennemgang af periodens arkæologiske vidnesbyrd og de skriftlige kilder, der i denne periode begynder at blive almindelige, og som for første gang sætter navne på såvel riget som dets konger.

Som i bind 3 gøres der meget ud af den samtidige europæiske historie og dens sammenhæng med udviklingen i det danske område. Europas historie i midten af det første årtusinde er ikke det enkleste net at udrede med dets mylder af stammer, riger, folk og herskere. JJ vælger en relativt summarisk, men alligevel omfattende stil, der lægger vægt på de saftige historier og de begivenheder, der har direkte berøring med den danske historie. Disse passager bygger på sekundær historisk litteratur og ikke på primære og/eller arkæologiske kilder, hvilket også bidrager til ændret stil og analyseniveau i forhold til resten af teksten. På relativ kort plads (primært s.12-28 og 263-289) opridses de komplicerede dynastiske og militære begivenheder omkring Frankeriget, Kalifatet, det ottonske dynasti et cetera. Det er den basalt spændende og eksotiske tiltrækning ved navne som Henrik Fuglefænger, Khan Krum, Boleslav Chroby, Kasimir Fornyeren, Ludvig den Fromme, Karl den

Skaldede, Vilhelm Langsværd og Æthelred den Rådvilde, der får læseren til at komme igennem den ellers noget komplicerede udredning.

I koblingen til den danske oldtid kan især fremhæves betydningen af de store mængder ædelmetal, der findes i periodens offerfund, som består af arabisk sølv og guld, formentlig fra løsesummer givet til hunnernes horder. Desuden er det især på det magtpolitiske plan, at Danmark spiller en rolle i europæisk historie, f.eks. i Jelling-dynastiets forhold til tyske og østeuropæiske herskere, gennem vikingetogterne og i anlæggelsen af det kortlivede Nordsøimperium.

Også »gammeldanske« områders arkæologiske vidnesbyrd inddrages, når sammenhængen gør det relevant, og her kan fremhæves skildringer af Birka, Vendelgravene, Osebergskibene og handelspladsen Uppåkra. Også Slesvigs arkæologi behandles indgående med vægten på så centrale fortidsminder som Hedeby og Danevirke. Disse lokaliteter forbindes også glimrende med den europæiske historie og med bydannelsen og militariseringen som dominerende fænomener for perioden.

Ud over den store fortælling, der i bund og grund handler om det danske kongeriges grundlæggelse, indeholder værket en række detaljerede gennemgange af både velkendt og nyt arkæologisk stof. Fremhæves kan diskussionen af guldhornenes motiver og deres mulige kobling til nordisk mytologi (hvor JJ viser, at han kan skrive selv fodnoter poetisk (note 114, s. 570)), alternative forklaringer på 500-tallets skattefund, der kan kobles til en klimakatastrofe i 530'erne, der måske ligefrem har givet inspiration til Eddaernes Fimbul-vinter, en diskussion af Trelleborgenes funktion og betydning og ligeledes en række overvejelser om de store haller og mulige kongesæder, der findes ved bl.a. Lejre og Tissø, samt af de store våbenofferfund, der også blev behandlet i bind 3. Diverse håndværksteknikker beskrives også levende s. 71ff. Nyt for mig er bl.a. viden om tidlig dansk tekstilproduktion, der bevidnes af udgravninger af et specialiseret gårdanlæg til dyrkning og forarbejdning af hør ved Avnøfjord. Både i spørgsmålet om tekstilproduktion og klædedragt og i diskussionen af vikingernes færden langs de russiske floder demonstrerer JJ, at han ikke kun er yderst velfunderet i den etablerede arkæologiske litteratur, men også inddrager helt nye tanker fremsat af yngre arkæologer som Ulla Mannering og Søren Sindbæk. Generelt virker det også, som om JJ er mere diskuterende i dette bind end i de foregående, men det skyldes måske periodens mange oplagte stridsspørgsmål som tolkning af store anlæg, relateringen til de skriftlige kilder og myter. Spørgsmålet om militærorganisation og ledingsvæsenet beskrives kortfattet, men med præsentation af forskellige mulige tolkninger og synspunkter.

Ud over de store linier gives der også et grundlæggende indblik i kildetyper og kildesituationen for perioden. Her spiller især de seneste tiårs mange detektorfund ind, der helt har ændret synet på den yngre jernalder. En anden betydning har den forandrede gravskik – både i forhold til ligbrænding og kristen begravelse uden gravgaver diskuteres kildernes mangel på udsagn om deres tid. I relation til begravelserne kan det bemærkes, at der er knap så meget fokus på selve menneskene som i de tidligere bind – vi møder kun få enkeltpersoner, formentlig som følge af de få velbevarede fund af mennesker. Den indlevelse og personificering af fortiden, som f.eks. stenaldergrave og moselig kan invitere til, findes således ikke i bind 4. Dette får dog ikke JJ til at glemme sit humanistiske ståsted, og f.eks. slaver og børn får deres plads i forhistorien. Især når de en sjælden gang findes i gravene, som på gravpladsen Sejlflod hvor nogle få barnegrave fandtes uden for den egentlige gravplads: »Sådan har man altså i nogle tilfælde behandlet samfundets alleryngste, når døden hentede dem« (s. 83) eller flere tilfælde af halshuggede trælle i stormandsgrave (s. 344ff).

Formen og sproget følger ganske de foregående binds, med et smukt samspil mellem illustrationer, layout og tekst. Sproget er en eminent blanding af fagprosa og fortælling, hvor læseren nærmest bogstaveligt tages i hånden og føres gennem historien med udtryk som »Lad os da tage en vandring...« eller »Vor rejse tager sin begyndelse...«. JJ er ikke bange for at give sine meninger og følelser til kende og viger ikke for identifikation. Hændelser og genstande beskrives med ord som smukt, rystende og rørende. Det er kombinationen af denne indlevelse og det solide faglige grundlag, der gør værket så velskrevet og indsatsen så imponerende. Man føler sig grundlæggende i trygt selskab, når Onkel Jørgen fortæller.

Det skorter heller ikke på pædagogiske fif, når problemer skal tydeliggøres og læseren inddrages, f.eks. når guldsattes værdi sammenlignes med almindelige krigerlønninger (s. 58) og det første guldhorns første kendte ejer beskrives som »prins Christian, som var, hvad man kunne kalde et miljøskadet barn af renaissance« (s. 113), eller når konstateringen af skvalderkål i Fyrkat følges af en oplysning om, at den smager godt i stuvet tilstand (s. 319). Også i landskabsbeskrivelserne inddrages og relateres til læserens egne fornemmelser i de ellers lidt tunge afsnit, f.eks. om landbrug og afgrøder, hvor havrens ulemper opregnes, men det konstateres: »Men køn var den at se på, når den skred i løbet af juli, og bjælderne ringlede, og lærkerne sang.« (s. 321) – havrens skønhed vækker formentlig mere genklang hos en romantisk nutidslæser end hos en sulten jernalderbonde. 4. bind indeholder knap så mange lyriske passager

som de tidligere bind, hvilket egentlig stemmer godt overens med JJs eksplicitte formål, at fortælle om landskabets forandring under menneskets fremmarch – måske var der bare mindre natur i vikingetiden.

Med de enorme informationsmængder, der gives, er det umuligt at tro, at der ikke skulle være enkelte fejl og mangler, men de er svære at få øje på og er især at betragte som skønhedspletter. Det drejer sig bl.a. om manglende eller forkerte henvisninger (s. 319 til Koch 2002, der ikke findes i litteraturlisten, eller s. 116 med henvisning til »s. xx«). Enkelte stavemåder veksler også f.eks. den førnævnte Boleslav Chrobry/Chrobry (s. 276f).

Især for gennemgangen af Europas historie kunne man også godt bruge lidt flere uddybende henvisninger til den benyttede litteratur i forbindelse med f.eks. makedonske herskere (Baseleios Bulgar-æderen) og barbarernes trang til at drikke af Kejser Nikeforos hovedskal (s. 265ff) – i disse afsnit henvises der udelukkende til 2 engelsksprogede kunsthistoriske værker. Også for enkelte illustrationers vedkommende er der problemer. I diskussionen af gyldne sværd-ringknoppers symbolske betydning findes et kort, der overhovedet ikke viser de danske fund – selvom det er hovedsagen i teksten (s. 210). Mindre heldigt er det også, at mødet mellem Leif og indianerne i det nyopdagede Vinland beskrives som verdenshistorisk, idet indianerne er en egen »art« (s. 539).

Egentlige mangler er godt nok svære at pege på, det skulle da lige være en mere overskuelig oversigt over de få skriftlige kilder til Danmarks tidligste historie og en diskussion af forholdet mellem disse og de arkæologiske. Der er tilløb til sådanne overvejelser, men de er – ligesom de skriftlige kilder selv – spredte og svære at få overblik over. Som de øvrige bind af værket præges også bd. 4 af stor grundighed, der dog betyder, at bestemte emner går igen i mange sammenhænge, hvilket enkelte steder fører til gentagelser. Deciderede gentagelser er dog sjældne, men findes f.eks. i forbindelse med trosskiftet (s. 336 og s. 510).

Visse dele af den grundlæggende kildebeskrivelse er særlig vellykkede. Det gælder ikke mindst beskrivelserne af jernalderens og vikingetidens stilarter, der ellers ofte bliver til en kedelig opremsning af skiftende ornamentikkens enkeltdele, men som i *Danmarks Oldtid* bliver spændende og vedkommende. Det lykkes, fordi inspirationer fra Europa og muligheden for illustration af myter inddrages i beskrivelsen af den enkelte stil, og fordi JJ igen ikke er bange for at bruge subjektive tilførselsord, der beskriver stilarterne bedre end diverse tekniske udtryk – f.eks. Ringerikestilen som noget overlæsset og Urness-stilen som raf-

fineret og elegant (s. 479), mens gribedyret er livligt, velnæret, humørfyldt, vitalt og livskraftigt (s. 474). JJ inddrager også forskellige tolkninger af stilarternes funktion og konkrete udsagnskraft og benytter bl.a. Lotte Hedeagers tanker om Odin som shaman og dyreornamentikken som udtryk for shamanistisk praksis, og Peter Vang Petersens overvejelser om vilde dyrs funktion i den nordiske mytologi og billedkunst. I gengivelsen af disse tolkninger er *Danmarks Oldtid* tidstypisk – shamanisme er en yndet tolkningsramme for alle former for oldtidskunst i disse år. I JJs fremstilling er stilarter under alle omstændigheder ikke blot en kronologisk række, der skal læres udenad, men et smukt og vigtigt fænomen, der kan bruges som kilde til samfundet og dets kultur.

Spørgsmålet om Asa-troen, sagndigtningen og trosskiftet beskrives noget spredt, men indgående. Især de første kirker og gravskikkens langsomme forandring bidrager til indtrykket af overgangen til kristendommen som en yderst udramatisk affære. Spørgsmålet om de tidligst omtalte danske bispers reelle betydning diskuteres og myter om jernbyrd og kongers dåb ligeledes. Spørgsmålet om kultpladskontinuitet og gårdkirker berøres også, og der redegøres for udgravninger af de ældste kirker og kirkeklokker i Hørning og Hedeby, hvis klokkeklang må have været »en vederstyggelighed i hedningernes øren«. (s. 500). I forholdet mellem skjaldedigtningen og kristendommen beskrives førstnævnte som »en kultur, der, da dets tid var ved at løbe ud, fik bevidsthed om sig selv (...) I sammenligning (...) er der ikke meget substans i de næste århundreders kristne digtning«. (s. 484) – det skjules slet, at forfatterens holdning er, at vikingetiden havde mere saft og kraft end den tidlige middelalders kristne kultur.

Af mere traditionelle gennemgange er hustypologierne, de store anlægsarbejder under Harald Blåtand, gravskik og skibsfund. For sidstnævntes vedkommende gælder det, at skibskonstruktioner trods al vikingeromantik er utaknemmeligt at beskrive interessant, selvom de indeholder mystiske væsener som kølsvin og mastefisk. Til gengæld er JJs beskrivelse af runesten og runeindskrifter spændende, især hans overvejelser om mindestenenes kultiske og sociale funktion og om kønsfordelingen blandt stenopsætterne og de mindede.

Jeg gad vide, om det kun er mig, der får en lille klump i halsen ved læsning af de sidste sider i epilogen *Afsked med Oldtiden*. Titlen henviser tredobbelt til bogens fysiske ende, til beretningens afslutning og til forfatterens egen afsked med det enorme stof, han nu har præsenteret. Her gives der, udover en opsummering af de centrale samfundsmæssige ændringer ved overgangen til middelalderen, fuldstændigt los over for

JJs hjertebarne: det danske landskab og den erindring om oldtiden, som det rummer. Som det flere gange er konstateret og refereret i de tidligere anmeldelser af værkets øvrige bind, er JJs lyriske naturbeskrivelser blandt de (mange) ting, der hæver værket til sit høje niveau og øger både læsevenlighed og følelsen af genkendelse og vedkommenhed over for stoffet. Det er derfor yderst passende, at det er denne vinkel, der afslutter værkerne som helhed. Som det siges »*Landskabet er også selv en del af erindringen. Ingen af os har nogensinde været i oldtidens landskab. Alligevel genkender vi det straks.*« (s. 564) Der er ingen tvivl om, at man efter læsning af *Danmarks Oldtid* har endnu bedre forudsætninger for at genkende det, guidet af en forfatter der virker, som om han rent faktisk har været der selv.

Allerede i 1. bind understregede JJ, at naturens forandring var det mest markante træk i forandringen fra oldtid til nutid, og at bevidstheden derom har relevans for opfattelsen af naturen i dag. I sidste værks sidste afsnit kobles dette politiske syn med en vægt på den nødvendige erkendelse af værdien af menneskelig og kulturel mangfoldighed, som kun historiens lange løb kan illustrere fuldt ud. Samtidig antyder teksten raffineret, at det at skrive oldtidens historie også er at forholde sig til nutiden.

Da jeg efter læsning af de godt 2400 sider, som hele værkets tekst omfatter, på forhånd erkender, at jeg ikke kan hamle op med den ægte vare, virker det passende her at gengive værkets sidste passage som en værdig afslutning på en rejse – JJs eget udtryk – det har været en fornøjelse at være med på:

»*At berette om disse fjerne tider, betyder at tage ord i brug, som mange af i dag har glemt eller ikke mere kan glæde sig over: Navne på fugle vi har glemt, betyninger vi er holdt op med at se, lugte vi kun svagt husker fra vore allertidligste år. At prøve at erindre sig historien om menneskets eksistens i det, vi i de sidste tusinde år har kaldt Danmark, er at genkalde sig både naturens og menneskets mangfoldighed (...) Forbinder vi de to, forstår vi, at det evige Danmark netop er at finde der, hvor man træffer det fine samspil mellem svundne tiders kultur og den friske natur. Et herligt land med sol, med regn og rusk, med tåge og blæst, og med forblæste strande hvor bølgerne æder af brinkerne, og søfuglene trækker i skrigende skarer.*«

Anne Katrine Gjerløff